

ВІДГУК**офіційного опонента****доктора філософських наук, професора,****директора Інституту управління, психології та безпеки****Львівського державного університету внутрішніх справ****Бліхара В'ячеслава Степановича****на дисертаційну роботу Міхальнової Юлії Олександрівни****«Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості:****проблема агапелогічного підходу»,****подану на здобуття ступеня доктора філософії****зі спеціальності 033 «Філософія»**

Актуальність теми дослідження. Сучасна затребуваність у демократизації суспільства та формування правової держави європейського зразка в межах соціокультурної парадигми, безперечно, впливає і на новітнє трактування правової культури. Своєю чергою, у вимірах правової культури, що обумовлені цінностями свободи та дотримання прав людини, відображені принципи взаємовідносин держави та громадянського суспільства (включаючи і суспільні відносини, і правовідносини), які притаманні західним моделям державотворення і правотворення. Відтак правову культуру необхідно трактувати і як своєрідний засіб існування людини в межах права та юридичної діяльності, і як вираження внутрішнього, інтелектуального і духовно-морального виміру правової системи громадянського суспільства. В цьому контексті правова культура містить сукупність правових явищ і є категорією, семантично наближеною до розуміння їхньої поведінки як правомірної, хоча й доцільно підкреслити, що правомірність поведінки може варіюватися у межах поняття «юридично значуща поведінка», тощо.

Сучасні дослідження правової культури як феномена в межах її полівимірності, безперечно, заслуговують на увагу, зокрема, що стосується

демократизації суспільства та формування правової проєвропейської держави. Щобільше, ціннісне обґрунтування принципів як певних індикаторів розвитку громадянського суспільства актуалізує ті проблеми, що пов'язані з міждисциплінарним їхнім аналізом (використанням засад і теорії права, і філософії права, і соціальної філософії, і політології та соціології та ін.) у межах функціонального поєднання саме соціальної філософії і юридичної етики.

Тому тематика, пов'язана з правовою культурою для представників сучасної філософії, і не лише сучасної, спрямовує дослідження у напрямі виявлення у її концепції загального та особливого, як у невіддільній складовій культури загалом. Урешті, саме соціальна філософія уможлиблює дослідження, а відтак і трактування правової культури на найширшому концептуальному рівні.

Отже, дисертаційна робота «Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості: проблема агапелогічного підходу» Юлії Міхальової охоплює актуальне вирішення наукової проблеми в межах формування правової держави європейського зразка крізь призму правової культури особи. В цьому контексті підтримую тезу дисертантки про те, що людина є модусом трансформації, оскільки є діючим суб'єктом, здатним у поєднанні з іншими представниками суспільства впливати на процеси державотворення і правотворення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, найперше залежить від методологічного апарату, обраного дослідницею, яка в цьому контексті використала: діалектичний підхід, що дав їй змогу виявити специфіку правової культури особистості та її проявів в умовах соціокультурної трансформації українського суспільства; метод сходження від абстрактного до конкретного, який уможливив здійснити експлікацію понять «культура», «правова культура» та «правова культура особистості»; також при аналізі теоретичних та праксеологічних контурів аксіологічного та агапелогічного підходів у

дослідженні правової культури особистості використовувався компаративний метод.

Досліджувана тема Юлії Міхальнової переводить науковий філософський дискурс осмислення правової культури особистості в площину необхідності застосовувати засоби та механізми в державних інституціях, зокрема в освітньому процесі, що формують світосприйняття людини, через яке реалізується змістовний сенс людського буття. У цьому випадку виправданою є і обрана дисертанткою мета дисертації, що охоплює філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості на особливому методологічному підґрунті – за допомогою агапелогічного підходу.

Завдання, сформульовані для досягнення цієї мети, демонструють комплексний підхід до дослідження. Вони включають експлікацію понять «культура», «правова культура» та «правова культура особистості», аналіз розвитку уявлень про правову культуру особистості у філософському дискурсі, визначають можливість використання аксіологічного підходу в дослідженні правової культури особистості, обґрунтовують евристичний потенціал агапелогічного підходу в дослідженні онтологічної сутності правової культури особистості, розкривають онтологічну сутність структури правової культури особистості.

Як стверджують сучасні українські дослідники проблем правової культури (В. Поліщук, О. Чомахашвілі, К. Швець, І. Гафич), стрімкий розвиток інформаційних технологій, який увірвався в абсолютно всі сфери суспільного життя, диктує свої правила і висуває суворі вимоги до кожної людини. На сучасному етапі розвитку суспільства, в епоху глобалізації, безперечно, важливим є розуміння значущості та правильності проведення державної політики, прийняття стратегічних рішень, розвитку впливових сфер державного управління, які мають першочергове значення для процвітання країни, усвідомлення прийняття очікуваних рішень або, навпаки, доцільність прийняття непередбачуваних стратегій поведінки. В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України формується розуміння причин військової агресії

проти України, протистояння тоталітарному режиму, несправедливості та боротьби за незалежність. Такі чинники, безумовно, впливають на загальне формування правової культури населення України.

Тому можу констатувати, що окреслені завдання вказують на змістовне філософське осмислення феномена правової культури особистості через вирішення окреслених завдань у зазначеному дисертаційному дослідженні.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертаційна робота Міхальової Юлії Олександрівни є першою в Україні науковою працею, поданою на здобуття наукового ступеня доктора філософії, в якій проведено філософське дослідження онтологічної сутності правової культури особистості як феномена соціокультурного буття на методологічних засадах агапелогічного підходу. В цій роботі сформульовані нові положення, які заслуговують на підтримку, зокрема такі тези, як: окреслені теоретико-методологічні та праксеологічні контури агапелогічного підходу в соціально-філософському контексті та міждисциплінарному просторі гуманітарного знання; обґрунтовано використання агапелогічного підходу в дослідженні правової культури особистості, що дає можливість змістовно та цілісно охарактеризувати правову культуру особистості, яка реалізується через якісні взаємовідносини між членами суспільства, в основу яких покладено соціальне життя на принципах «любові-мудрості – розум-розумності – справедливості»; визначено смислові параметри терміна «агапічна соціальність», під якою розуміється різновид соціальної реальності, сформований як результат соціальних відносин та соціальної взаємодії на основі людяності, довіри та пріоритеті духовності.

В цілому не викликають істотних заперечень й інші положення дисертаційної роботи, які пропонуються вперше або вдосконалюють чи розвивають наявні ідеї.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені в 12 наукових працях, зокрема в чотирьох

наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, одній статті у періодичному виданні іншої держави (Італія), а також у семи збірниках тез або публікацій матеріалів науково-практичних конференцій. Це, своєю чергою, підтверджує повноту й адекватність теоретичного викладу.

Положення дисертаційного дослідження мають логічно структуровані елементи. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота містить всі належні реквізити, зокрема, відображає упорядковану та системну методика дослідження феномена правової культури особистості в контексті її філософсько-рефлексивного осмислення та проблематики агапелогічного підходу.

У першому розділі «Правова культура особистості у філософській рефлексії» проведений філософський аналіз понять «культура», «правова культура», «правова культура особистості», «агапічна соціальність», авторкою запропоновано визначення агапічної реальності як соціальності, сформованої як результат соціальних відносин, витокami якої є людяність, любов, довіра, пріоритет духовності. Такий вид соціальності є недосяжним для всього світу, однак намір цивілізованого суспільства та дії в напрямі реалізації «агапічної соціальності» є тим необхідним поштовхом для зміни в парадигмі світосприйняття та світовідношення українців, які спроможні запровадити агапічні настанови як певний стандарт взаємодії людей між собою, що неодмінно вплине на якість комунікації в українському соціумі.

У другому розділі «Методологічні основи дослідження правової культури особистості: між аксіологічним та агапелогічним підходами» авторкою проведено аналіз зазначених підходів у контексті компонентів правової культури особистості та зроблено висновки про їх співвідношення і значення аксіологічного та агапелогічного підходів під час розгляду об'єкта дослідження. Важливим висновком другого розділу дослідження є необхідність комплексного підходу у вивченні правової культури особистості, яка зумовлена багатоаспектністю досліджуваного феномена, пов'язаного з культурною та ціннісно-нормативною основою суспільства. Авторкою наголошено, що

основою взаємодії з іншими має бути «любов-мудрість, розум-розумність та справедливість» як прояв особистісних якостей характеру, цінностей, настанов.

У третьому розділі дисертації «Правова культура особистості в соціокультурному просторі сучасного суспільства: перспективи практизації агапелогічного підходу» зауважено про необхідність створення нового типу взаємодії моралі та права в нашому суспільстві, де право не порушує мораль, а завдяки агапічній настанові проявляє висхідну засаду – любов-агапе. Це означає, що людина має усвідомлювати власну природу і, з урахуванням притаманної їй свободи волі, обирати способи взаємодії, які утверджують і розвивають загальнолюдські цінності життя.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Викладена вище позитивна оцінка дисертації Ю. О. Міхальнової спонукає, однак, навести деякі дискусійні положення і зауваження:

По-перше, право і мораль є двома поняттями, що трактуються як системи цінностей і регулюють поведінку людини в різних її аспектах, натомість закон є формальними правилами та нормами, що були встановлені визнаним авторитетом, тоді ж як мораль є неформальною системою цінностей; що існує в суспільстві (врешті, ці дві концепції переплітаються, адже утворюють стандарти для того, що вважається правильним і неправильним, і часто різними способами впливають одна на одну). Відтак доцільно було в дисертаційній роботі детальніше розкрити засоби імплементації взаємозв'язку права та моралі в сучасні реалії становлення громадянського суспільства в Україні, зокрема, що стосується і воєнного стану нашої держави.

По-друге, незважаючи на відмінності, і право, і мораль сприяють створенню справедливого й упорядкованого суспільства. Відтак, розуміючи їхнє значення і як вони взаємодіють між собою, доцільно було в дисертаційній роботі запропонувати особливості культивування кращого розуміння тонкощів соціальних відносин, управління та встановлення правил і цінностей у будь-якій спільноті, звісно, в межах агапелогічного підходу.

По-третє, в межах практичних рекомендацій вкрай необхідно було акцентувати й на конкретних кроках державної правоохоронної і регулятивної діяльності щодо формування високої правової культури населення в Україні.

Водночас висловлені зауваження не применшують позитивного враження від опонованої дисертаційної роботи, а, навпаки, містять дискусивний характер і зорієнтовані на рекомендації щодо продовження дослідження з урахуванням зазначених побажань.

Висновок. Дисертаційна робота Юлії Олександрівни Міхальової «Філософсько-рефлексивне осмислення правової культури особистості: проблема агапелогічного підходу» виконана на високому теоретичному і методологічному рівнях і має практичну значущість. У дисертаційній роботі Міхальовою Ю. О. продемонстровано науково обґрунтовані результати, кваліфіковано виконано всі поставлені наукові завдання, продемонстровано володіння методологією наукових досліджень щодо продукування результатів, пов'язаних із новизною та практичною значущістю. Відтак доцільно констатувати, що кваліфікаційна наукова праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Тому стверджую, що авторка дисертаційної роботи – Міхальова Юлія Олександрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 «Філософія».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор філософських наук, професор,
директор Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ

В'ячеслав БЛІХАР

